

שליח להרוג הנפש

ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם: (בראשית ט, ה)

גוי ששלח שליח להרוג

איתא במדרש (פרשת נח לד, יג) וז"ל "מיד כל חיה" - זה המוסר את חבירו לחיה להרגו, "מיד איש אחיו" - זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו. וכן איתא התם אמר רבי חנינא, כולם כהלכות בני נח בעד אחד בדיין אחד וכו', ע"י שליח שנאמר - "שופך דם האדם באדם" - ע"י אדם, דמו ישפך. ומפרש מהר"ש יפה, שאע"פ שבדיני ישראל מי ששלח שליח להרוג את הנפש פטור, משום שאין שליח לדבר עבירה, אבל בני נח נהרגין על זה בב"ד. כדברי מהר"ש שבגוי אמרינן יש שליח לדב"ע, מבואר גם ברשב"א (ב"ק נא, א) בסוגיא דבור של שני שותפין היכא משכחת לן, דאי בשעשו שליח אין שליח לדבר עבירה, והק' הרשב"א דלמא דשוו שליח נכרי, ותל' דאין שליחות לעכו"ם, ואפילו אינהו לדידן כדאמרינן בפרק איזהו נשך (עא, ב).

והק' עליו הפרשת דרכים (דרוש ב) מההיא דפרק זה בורר (סנהדרין כט, א) אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן מנין שאין טוענין למסית, מנחש הקדמוני, דאמר רבי שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען, ומפני מה לא טען לו הקדוש ברוך הוא לפי שלא טען הוא. מאי הוה ליה למימר, דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין, דברי הרב שומעין. א"כ רואין שגם אצל ב"נ אין שליח לדבר עבירה. עוד הק' מהמדרש (שמ"ר פרשה א, יד) עה"פ "ויאמר בילדכן את העבריות" - למה צוה להרוג אותם על ידי המילדות, כדי שלא יתבע הקדוש ברוך הוא ממנו ויפרע מהן.

אבל לכאורה דבריו תמוהים שאצל הנחש לא היה שליחות בכלל, שחיה לא אכלה מהעץ הדעת בשביל הנחש, אלא בגלל הנחש. והיה נראה לומר שאין כוונתו שיש ממש דין שליחות, אלא שכמו ששם קיים הסברא של דברי הרב וכו' אפילו בב"נ, א"כ ממילא יש פטור של אין שליח לדבר עבירה ג"כ, שהרי הפטור מבוסס על המושג של דברי הרב וכו'.

אבל א"א לומר שלזה התכוון הפרשת דרכים, שיעויין שם שמתרץ שני תירוצים. אחד דהא דאיתא במדרש שיש שליח לדבר עבירה בב"נ לא מיירי אלא ברציחה, שהרי אפילו בישראל אנחנו רואים שיש חומרא ברציחה. דהכי איתא בקידושין (מג, א) האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש, הוא חייב ושולחיו פטור, שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחיו חייב, שנאמר "אותו הרגת בחרב בני עמון", מאי טעמיה דשמאי הזקן קסבר שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, ואיבעית אימא, שאני התם דגלי רחמנא "אותו הרגת בחרב בני עמון". הרי לן לפי צד אחד בגמ' ברציחה בלבד ס"ל לשמאי הזקן דיש שליח לדבר עבירה, א"כ לגבי ב"נ נמי י"ל שרק ברציחה החמירה עליהם, ולא בשאר עבירות.

עוד תי' הפרשת דרכים שיש הבדל בין מילי דאכילה לשאר עבירות, ודווקא לגבי אכילה ס"ל להגמ' שאין שליח לדבר עבירה אפילו בב"נ, דגם אצל ישראל מצאנו הבדל בין אכילה לשאר עבירות, לענין שליח לדב"ע. שהרי בקידושין (שם) אמר רבא שאפילו אי ס"ל לשמאי יש שליח לדבר עבירה, מודה באומר לשלוחו צא בעול את הערוה ואכול את החלב, שהוא חייב ושולחיו פטור, שלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב. א"כ ה"נ בב"נ אין המשלח חייב באכילת השליח, אפילו אם אצל ב"נ אין פטור של אין שליח לדבר עבירה, והנחש הסית את חיה בדבר אכילה. (וק"ק שהרי הגמ' מנמק משום דדברי הרב וכו', ולדבריו עיקר הטעם משום דבמילי דהנאה אין שליח לדב"ע).

אז לפי הת' השני מבואר שהיה ק' לו לפרשת דרכים שהנחש היה לו פטור מצד אין שליח לדבר עבירה, שהת' הוא שמצד גדרי אין שליח לדבר עבירה גם הנחש פטור. דאילו לפי ת' הראשון, היה אפשר לומר שהראיה מהנחש לא היה אלא שקיים הסברא של דברי הרב, והת' הוא שאה"נ אבל רציחה שאני, ודו"ק.

שו"מ בספר עין זוכר (לחיד"א מערכת א אות נד) שמשיג על ספר ארעא דרבנן שהביא ראייה מהגמ' בסהדרין לדברי המשאת בנימין (יבואר לק' בסמוך), והק' עליו החיד"א כנ"ל דשמה לא מדבר על שליחות. אבל עיי"ש שמביא דברי הפרשת דרכים, וכ' לפרש דבריו שלא התכוון לומר שאצל הנחש היה ענין של שליחות, אלא שרוצה להוכיח שקיים היסוד של דברי הרב, וצ"ע כנ"ל.

שליחות לנכרי

ועל עיקר דברי המדרש שגוי ששלח שליח להרוג חייב יש להעיר הרי אין שליחות לעכו"ם. וי"ל על פי מש"כ המשאת בנימין (סימן צז) שאע"ג דקי"ל אין שליחות לנכרי, ה"מ לדידן, אבל נכרי לנכרי יש להם שליחות. וטעמו דנכרים נתמעטו משום דדרשינן מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, ואם כן דווקא נכרי לישראל נאמר, אבל נכרי לנכרי דתרווייהו לאו בני ברית הן והוי שלוחכם דומיא דאתם, שפיר נעשה שליח. ובש"ך (חו"מ רמג, ה) הביא דברי המשאת בנימין בפשיטות להלכה.

אכן במג"א (תמח, ד) חלק עליו עפ"י הירושלמי (דמאי ריש פרק ו), וז"ל רבי זעירא רבי יוחנן בשם רבי ינאי אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, אתם עושין שליח ואין העכו"ם עושה שליח, רבי יסא סבר מימר **אין העכו"ם עושה שליח ביד אחר חבירו** הא בישראל עושה, אמר רבי זעירא ומינה אותן עושין שליח ולא בישראל, ודכוותה אין העכו"ם עושה שליח אפילו בישראל.

למה נאסר הע"ז בא"י

ועי' בברכ"י (אבה"ע סימן ה) שרצה ליישב דברי המשאת בנימין, על פי סוגיא דע"ז (נג, ב), דאמרינן מדפלחו ישראל לעגל גלי אדעתיהו דניחא להו בע"ז, וכי אתו עכו"ם שליחותא דידהו עבוד. וקשה דהא קי"ל אין שליחות לעכו"ם לא אנן לדידהו ולא אינהו לדידן, אלא משמע דסבר תלמודין הפך הירושלמי, דעכו"ם בעכו"ם עושה שליח, כסברת המשאת בנימין. והתם כיון דישראל עבדו לעגל יצאו מתורת ישראל, עד שלא עשו תשובה, ודינם כדין עכו"ם, ואף במומר איכא מחלוקת ברבותינו, וכ"ש בזמן שעבדו לעגל, והו"ל עכו"ם בעכו"ם, ואית ליה שליחות, כסברת הרב משאת בנימין. ומאחר דאשכחן תלמודא דידן דפליג בהא על הירושלמי, קי"ל כתלמודין, ונתקיימו דברי הרב משאת בנימין. (וזה חידוש שבשעה שעבדו להעגל לא היו נחשבים כלל לבני ברית, ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא).

אבל עיי"ש שדחה הראיה בשתי ידיים, דהא דאמרינן אין שליחות לעכו"ם היינו במידי דבעי שליחות, כגון תרומה וכיוצא, אבל היכא דלא בעי שליחות אהני מעשה עכו"ם, והתם לא בעי שליחות להכי, והא דאמרינן שליחותא דידהו עבדי, לשון מושאל הוא, ולא מדין שליחות. תדע דאי ממש קאמר מדין שליחות, ניחזי אנן, מאן שויינהו שלוחי. אכן כוונת התלמוד דמדעבדו לעגל ליכא למימר אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, דניחא לישראל בהכי.

אבל כתב החיד"א דשוב ראה בספר מחנה אפרים (שלוחין סימן י"ד), שהביא הירושלמי הנזכר, וכתב דמגמרינן בע"ז (הנ"ל) נראה קצת דנעשה שליח. וכתב החיד"א שאין ראייה מסוגיא הנ"ל כל עיקר. וגם מביא הגנת ורדים (או"ח כלל ג' סוף סימן ט"ו), דהק' מסוגיא ע"ז דאין שליחות לעכו"ם, ותירץ דשליחות אגב שיטפא, אי נמי ע"ז חמיר, ואסיק בצ"ע. ולי נראה כמ"ש, דאגב שיטפא, ולא דוקא, והוא מוכרח מעצמו כאמור.

איסור סירוס בגוי

וכן עיין בבית שמואל (אבה"ע ה, יט) שכתב שמדברי הרמ"א מבואר שלא כדבריו, וכוונתו למה שפסק שם הרמ"א דמותר למכור לנכרי בהמה אע"פ שידוע שיסרס אותה, אם יעשה הסירוס ע"י נכרי אחר, דאז ליכא כאן משום לפני עור שהרי הוא המסרס. ואם נימא שנכרי לנכרי יש לו שליחות, א"כ יעבור הראשון ע"י שלוחו הנכרי השני, ויש כאן שום לפני עור.

ועי' בקצות החושן (קפת, א) שאין ראייה מדברי תרה"ד, דז"ל תרה"ד (סימן רצ"ט), נכרי הלוקח תרנגולים לסרסן שרי לישראל למכור וכו'. תשובה כו' להתיר אם הנכרי הקונה אינו מסרסו בעצמו אלא מוסרו לעבדו וכו', ונדון דידן נמי לפני דלפני וכו', אע"פ שמסרום לשליח לסרסם אין שליח לדבר עבירה, ואפשר גם כן לגבי נכרי מנכרי, ונוכל לומר דכל שכן הוא דהא קי"ל בעלמא דאין שליחות לנכרי עכ"ל.

ומבואר דלא אתי עלה אלא משום דאפילו בישראל אין שליח לדבר עבירה, ודלא נימא בישראל דוקא הוא דאין שליח לדבר עבירה אבל בעכו"ם יש שליח לדבר עבירה, לזה כתב דכל שכן הוא כיון דשליחות דעכו"ם דאין לו שליחות לישראל, וכיון דאפילו בישראל אין שליח לדבר עבירה מכל שכן בעכו"ם. אבל היכא דליכא עבירה אדרבה משמע מדברי תרומת הדשן דיש שליחות כה"ג וכדברי משאת בנימין בתשובה. וקצ"ע א"כ דיש שליחות בין גוי לגוי למה באמת יש יותר סברא לומר אין שליח לדב"ע.

הקנאת החמץ לגוי בקנין חצר

המחצית השקל (או"ח תמח, ד) דן בזה שמקנין להגוי מקום החמץ, וכתב שיש בזה מבוכה, שבספר חק יעקב (ס"ק יד) כתב בשם תשובת אמונת שמואל דאין הכוונה שע"י זה שמקנה לו המקום הוה ליה חצירו של גוי וקונה לו חצירו את החמץ, דהא חצר מטעם שליחות אתרבי, ואין שליחות לגוי, אלא ע"כ הכוונה בתורת אגב, דמטלטלין ניקנין אגב קרקע. [ולפי זה צריך לומר לשון אגב ולא לשון עם, כמו שכתוב בחו"מ (רב, ב) בהגה לדעת יש אומרים].

אולם בתשובת עבודת הגרשוני (סוף סימן קב) כתב דמהאי טעמא כתב הטור (יו"ד סימן שך) לענין הפקעות קדושת בכור דהמחזור שבקנינים שיקנה לו המקום, ונתן בתשובה הנ"ל טעם למה קנין זה המחזור, דבמשיכה אין דעת הגוי לקנות כי אם בכסף, וכל היכי דאין דעת הקונה לקנות לא מהני קנין. לכן עדיף הקנאות מקום דחצירו קונה לו שלא מדעתו.

לפי זה ע"כ ס"ל דהטעם דחצר קונה לגוי, ולא מטעם אגב, דא"כ אכתי בעינן דעת גוי. ואדרבה קנין אגב קשה להבינו לגוי, וקרוב שאין דעת הגוי לקנות ע"י אגב, אלא ע"כ לדעת תשובת עבודת הגרשוני הטעם מתורת חצר. ותקשה לדידיה קושיות תשובת אמונת שמואל הנ"ל, דהא אין שליחות לגוי. ומצאתי שבתשובת עבודת הגרשוני (סוף סימן קה) הרגיש בזה וכתב וז"ל, גם י"ל במה שהגוי חצירו קונה לו, הלא חצירו משום שליחות, ואנן קיימא לן אין שליחות להגוי. והארכתי בזה בתשובת אחרת, עכ"ל. ואני לא מצאתי דאתי לידי בתשובותיו הנדפסות מזה דבר.

וכתב המחזה"ש דאולי י"ל דס"ל כהמשאת בנימין דגוי לגוי נעשה שליח כיון דשניהם אינן בני ברית, דוקא כשהמשלח בן ברית גם השליח צריך להיות בן ברית, והוא הדין איפכא כששליח בן ברית גם המשלח צריך להיות בן ברית, אבל כששניהם המשלח ושליח אינו בן ברית שפיר דמי. ולפי זה אף על גב דחצר מטעם שליחות, מכל מקום חצר קונה לגוי, דהא גם החצר לאו בן ברית ונעשה שליח לגוי. ובתשובת אמונת שמואל אזיל לשיטתיה דלא ברירא ליה אי גוי לגוי נעשה שליח, כמו שכתב בספר חק יעקב משמו, ולכן כתב שלא להקנות לגוי ע"י חצר כי אם בתורת אגב. וא"כ כיון שהוכיח מג"א מן הירושלמי דגוי לגוי אינו נעשה שליח, א"כ קיימא לן כתשובת אמונת שמואל דאין חצר

קונה לגוי וצריך להקנות לו החמץ מתורת אגב. אבל כבר כתב דקשה להקנות לגוי ע"י אגב, דאין דעת הגוי סומכת לקנות ע"י אגב, והיכי דאין דעתו לקנות בקנין זה לא קנה.

אמירה לנכרי

ובסברא זו דיש שליחות בין עכו"ם לעכו"ם, רצה הפנים יפות ליישב קושית הרמב"ן על רש"י (ריש פרשת בא), דהנה עה"פ "כל מלאכה לא יעשה בהם", כתב רש"י על פי המכילתא, לא יעשה בהם אפילו ע"י אחרים, והקשה עליו הרמב"ן דממ"נ אם אותם אחרים איירי בישראל, הרי הם עצמן מוזהרין עליה, ואין הוא מוזהר במלאכתו שלא תעשה על ידו, ואם איירי בגויים, הרי אין אנו מוזהרים מן התורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שאמירה לנכרי שבות, וכמבואר בגמרא (שבת קג, א). ות"י הפנים יפות שאם נאמר שלפני מתן תורה היה להם דין בן נח, ולהאי לישנא דכשהשליח אינו בר חיובא יש שליח לדבר עבירה, אם כן כשישראל מצווה לנכרי לעשות מלאכתו יש כאן שליחות לדבר עבירה, שהרי נכרי שאינו מצווה על שבת אינו בר חיובא, ולכן ס"ל לרש"י שאמירה לנכרי אסורה מדאורייתא.

אכן קשה לפרש כדבריו בדעת רש"י, שהרי רש"י הביא דדרשינן כן מן הפסוק, ולדרכו לא בעינן קרא מיוחד לאסור בזה. ועוד שאף אם נימא שקודם מתן תורה היה להם דין בן נח מכל מקום מסתברא שלפחות היו נחשבים "בני ברית" שהרי נצטוו במילה, וא"כ הדר דינא דאין שליחות לנכרי דמה אתם בני ברית אך שלוחכם בני ברית.

בר שליחות בשליח לדב"ע

ולפי אלה שחולקים על המשאת בנימין א"כ הדרא קושיא לדוכתיה, למה חייב המשלח מיתה משום הריגת השליח הרי אין שליחות לנכרי.

והנה כתבו בתוס' (שבועות ג, א) שאפילו רב אדא (שסובר שמותר להקיף קטן, משום שאינו בר חיובא) מודה דהיכא דניקף בר חיובא אע"ג דמקיף לאו בר חיובא דחייב, ולא פטר אלא היכא דניקף לאו בר חיובא הוא. ע"ש שמביאים ראיה מדלא קאמר (ב"מ י, ב) שהנ"מ בין אי הטעם דיש שליח לדב"ע בחצר הוא משום שאינו בר חיובא, או משום דרק היכא "דאי בעי עביד אי בעי לא עביד" אין שליח לדב"ע, היכא דאיש דאמר לקטן או לנכרי אקיף לי גדול, והוי נפקותא לרב אדא.

והק' הנתיה"מ (ביאורים סימן קפב, א) הרי אין שליחות לקטן, ואין שליחות לנכרי. ות"י דעל כרחך צ"ל דבשליח לדבר עבירה טעמא אחרינא איכא, דנחזי אנן במעילה וטביחה ומכירה ושליחות יד דרבי בהו רחמנא שליחות לדבר עבירה (קדושין מב, ב - מג, א), דחייב אפילו עשאו ע"י קטן כמבואר במעילה (כא, א), ועל כרחך צ"ל הטעם, דכיון דבהנך דנתרבה בהו שליחות לדבר עבירה לאו מ"אתם" "גם אתם" (במדבר יח, כח) ילפינן, אלא מקראי אחרינא דכתיבא בהו, ממילא לא צריכין בהו שיהיה השליח דומיא דמשלח, דהנך דוקא דילפינן שליחות דידהו מתרומה, בעינן שיהיה השליח דומיא דמשלח מקרא דאתם גם אתם, משא"כ במעילה ואידך.

ולפי"ז י"ל גם בהא דנפקי להו (ב"מ י, ב) מחצר שליח לדבר עבירה כגון באינו בר חיובא לרבינא, או במידי דבעל כרחיה מותיב בה לרב סמא, דאפילו אם עשאו ע"י חרש שוטה וקטן ונכרי שאינן בר שליחות דחייב המשלח. ועי"ש בסוף שמוסיף הסבר, שהא דאמרינן שאין שליחות לקטן, היינו דוקא לענין שאין המעשה של שליח קטן ונכרי קיים כגון בקדושין וקנין, אבל בדבר שהמעשה א"א להתבטל כגון שאמר לקטן אקיף לי גדול, חייב המשלח.

וכדברי נתיה"מ מבואר בריטב"א לב"מ (י, ב), שהק' היאך אפשר לומר דהיכא דשליח לאו בר חיובא חייב השולח, דהא תנן (ב"ק נט, ב) השולח את הבערה ביד חש"ו פטור, ות"י דהתם שאני שלא אמר

להזיק אלא שנתן הבעירה ברשותם. מבואר בדבריו שאם אמר לקטן להזיק, אז חייב המשלח למ"ד שתלוי בבר חיובא. הרי לן להדיא כדברי הנתיחה"מ שאע"פ שאין שליחות לקטן, היכא שהדין הוא שיש שליח לדבר עבירה, לא צריך שהשליח יהיה בר שליחות. ולפי דברי הנתיבות מובן למה אין בעיא של אין שליחות לנכרי, אם עכ"פ בגוי יש שליח לדב"ע.

יד פועל כיד בעה"ב

א"נ יש ליישב על פי דברי המחנ"א הידועים (שלוחין יא) שהיכא שמשלם לשליח, אז לכו"ע יש שליחות לנכרי, מטעם יד פועל כיד בעל הבית. ומה"ט פסק שיכול בעה"ב לברך על עשיית מעקה של שליח גוי, אין ראיה מהמדרש לדברי נתיחה"מ, דשם כתוב "זה השוכר את אחרים להרוג את חברו".

יהודי ששכר רוצח

עד כאן דברנו על גוי ששכר רוצח, ולענין יהודי ששכר רוצח כתב הרמב"ם (רוצח ב, ב) וז"ל, אבל השוכר הורג להרוג את חברו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חברו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתו החיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין. ממשיך הרמב"ם (ה"ג) ומנין שכן הוא הדין, שהרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך - זה ההורג בעצמו שלא על ידי שליח, את דמכם לנפשותיכם אדרוש - זה ההורג עצמו, מיד כל חיה אדרשנו - זה המוסר חברו לפני חיה לטרפו, מיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם - זה השוכר אחרים להרוג את חברו, ובפירוש נאמר בשלשתן לשון דרישה, הרי דינם מסור לשמים. כנראה היה לו איזה מדרש שדורש הפסוקים ככה, דבמדרש שלנו (הנ"ל) דרש לענין שב"נ חייב בשוכר שליח להרוג. ואולי מפרש דברי המדרש (סי' יג) לגבי ישראל, ודלא כמהר"ש יפה.

שו"מ בספר מעשה רקה שבאמת תמה על הרמב"ם שבפ' ארבע מיתות (נו, ב) איתא אשכח רבי יעקב בר אחא דהוה כתוב בספר אגדתא דבי רב, בן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפילו קרוב משם ר' ישמעאל אמרו אף על העוברין, מנא הני מילי אמר רב יהודה, דאמר קרא אך דמכם וכו', מאי טעמא דר' ישמעאל דכתיב שופך דם האדם באדם וכו', ופסקו רבינו (מלכים ט, ד) גבי בן נח, וכיון שכן איך דריש ליה הכא גבי ישראל.

עי"ש שרצה ליישב על פי מש"כ הילקוט עה"פ "אדרוש את נפש האדם" - אלו ישראל, שנאמר "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", משמע דכל היכא דכתיב אדם דרשינן ליה בישראל, וצריך לומר דתרתיה שמע מינה, האי כדיניה והאי כדיניה, ודוחק.

אכן העיר המעשה רוקח שיש דיוק עצום בדברי הרמב"ם, שכתב, "ובפירוש נאמר בשלשתם לשון דרישה", וקשה למה צריך לזה, אלא שנתכוון לתרץ הקושיא הנ"ל, דאף שחז"ל דרשו אלו הפסוקים בב"נ כדברי ר' יעקב בר אחא, מכל מקום כיון שבפירוש נאמר לשון דרישה בשלשתם, מוכרח דגם לישראל קיימי קראי דשייך בהו מיתה בידי שמים, דאילו בב"נ אין שייך מיתה בידי שמים דאזהרתם זו היא מיתתם ונכון.

האם "שוכר" דוקא

ועי' במשל"מ שמביא דברי הריטב"א דדוקא שוכר דעביד מעשה חייב בדיני שמים, אבל בדיבורא לא מיחייב. וכתב המשל"מ שלזה כיוון הרמב"ם במש"כ או ששלח עבדיו והרגוהו, דדוקא עבדיו שהם שכורים לו. (וצ"ע טובא, שאם הסברא של הריטב"א הוא לחלק בין עשה מעשה ללא עשה מעשה, א"כ בעבדו הרי לא עשה מעשה, והוי כדיבור בעלמא, וצ"ע).

ובהגה כתוב שלא מצא ריטב"א כזו. ואדרבה בריטב"א (שם מב, ב) מבואר שאין הבדל בין דיבור לשוכר, וז"ל שלח ביד פקח פקח חייב, פירוש והשולח פטור לגמרי ואפילו מדיני שמים כיון שכבר נשתלם הניזק מן הפקח, משא"כ בשוכר עדי שקר שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים דלא אשתלים ניזק מניזקיה, וכן אתה אומר בכל אותם שבריש פרק הכונס. הרי לך להדיא שלולי שהפקח כבר שילם, היה חייב מדיני שמים, אע"פ שלא מיירי ששכר הפקח, אלא ש"שלח" האש בידו.

אין טוענין למסית

עוד כתב שבזה ניחא ההיא דאמרינן בסנהדרין (כט, א) דאין טוענין למסית, וילפינן לה מנחש דאי טען לו השי"ת היה יכול לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. וקשה דמה היה מועיל לו טענה זו הא בדיני שמים דנו אותו, ובדיני שמים חייב גם המשלח. אלא ודאי דאף בדיני שמים היה פטור משום דלא הוה התם כי אם דבורא בעלמא.

השוכר עדי שקר חייב מדיני שמים

ובהגהה שם הביא דברי הש"ך (חו"מ לב, ג ור"ס קפב) שרצה להוכיח מהגמ' הנ"ל כשיטת התוס'. דהנה כתבו התוס' (ב"ק נו, א) שהא דאמרינן שהשוכר עדי שקר לחברו פטור מדיני אדם וחייב מדיני שמים, מיירי דוקא בשוכר, אבל אמר פטור מדיני שמים, דסבור שלא ישמעו לו. וכתב שאין נראה לומר דנקט שוכר לאשמועינן דאפילו שוכר פטור מדיני אדם, שאין זה שום חידוש. (ויש לדון לפי המחנ"א אולי יש כאן חידוש, ואכמ"ל). ועוד דבפירקין (נט, ב) תנן השולח את הבערה ביד חש"ו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, שלח ביד פקח הפקח חייב, משמע דשולח פטור אף מדיני שמים. (ולפי הריטב"א אין ראיה, דשאני התם שכבר שלם הפקח). וכתב הש"ך שהסוגיא דסנהדרין הוי ראיה לתוס', דאם איתא שאפילו ב"אמר" חייב מדיני שמים, מה היה הטענה של הנחש, הרי שם מיירי רק לענין עונש שמים, כדברי המש"ל, אלא ע"כ שהיכא שלא שכר פטור גם מדיני שמים.

חיוב בדיני שמים

והנה איתא בגמ' (קידושין מג, א) האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור, שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחיו חייב שנאמר "אותו הרגת בחרב בני עמון". מאי טעמיה דשמאי הזקן קסבר שני כתובים הבאים כאחד מלמדן, ו"הוא" "ההוא" לא דריש. ואיבעית אימא לעולם דריש, ומאי חייב חייב בדיני שמים, מכלל דת"ק סבר אפילו מדיני שמים נמי פטור, אלא דינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו.

ומכאן הוכיח הגר"א (חו"מ לב, ב) כדברי התוס' שאין חיוב מדיני שמים, וז"ל הגר"א וכו' בקדושין מג, א האומר לשלוחו כו', דלת"ק אף בדיני שמים פטור. אלא דקשה הרי עכ"פ "דינא זוטא" כן חייב, וכתב הגר"א וז"ל אלא דשם חייב מ"מ בדינא זוטא, וזה דוקא בשפיכת דמים, שאפילו אם יכול להצילו חייב, ועובר משום "לא תעמוד על דם רעך", כמ"ש בס"ו ו"אפילו לאגורי (שחייב לשכור אנשים להציל חברו שטובע בנהר), כ"ש שאומר להרגו, משא"כ כאן.

חילוק בין חייב בדיני שמים או עונש שמים

ויעיין בקצוה"ח (שם) שמחלק בין ההיא דשוכר עדים לההיא דשליח לדב"ע, וז"ל ולי נראה דכאן מיירי מחיוב תשלומין בדיני שמים, וכההיא דאמרינן (ב"ק קיה, א) איני יודע אם נתחייבתי פטור מדיני אדם וחייב לשלם בדיני שמים, וה"נ בשוכרן חייב לשלם בדיני שמים. אבל עונש בדיני שמים ודאי אית ליה אפילו אם אינו שוכרן, ומשום דאף דאין שליח לדבר עבירה ענוש הוא בדיני שמים. והתם דינא רבא ודינא זוטא אינו כלל מעין הדין שנתחייב בדיני אדם, כגון רוצח בסייף ואם עשה שליח עונשין אותו משמים בעונש מן השמים בדינא רבא או בדינא זוטא, אבל הכא בשוכרן הוא מידי

אחריני שהוא חייב לשלם בדיני שמים. וכמה מיני גרמא איכא שנפטר מתשלומין אפילו בדיני שמים, ואילו עונש ודאי אית ליה אפילו בגורם דגורם והוא פשוט.

שו"מ בתוס' הרא"ש (קידושין מב, ב) שדן האם השולח את האש ביד הפיקח חייב, ומדייק מדלא קאמר משלח חייב בדיני שמים כמו ברישא מכלל דמשלח פטור לגמרי. אבל אח"כ מביא ראייה מההיא דהאומר לשלוחו צא והרוג את הנפש שהמשלח חייב בדיני שמים לכל הפחות בדינא זוטא, א"כ כתב הרא"ש שמסתבר דבממון נמי יש עונש של ממון. והאי דלא תנא הכא חיוב דיני שמים גבי משלח, משום דתנא הפיקח חייב לשלם, ואם אין לו מה לשלם איפשר דמשלח חייב בדיני שמים. הרי לן שמוכיח מהחיוב בדיני שמים לענין החיוב ממון לצאת ידי שמים, ודלא כגברי קצוה"ח.

האם יש עברה להמשלח

ויעויין בספר בית האוצר (מע' א כלל פ) שמתחילה רצה להוכיח מהגמ' (הנ"ל) שלכו"ע יש עברה למשלח, ומה"ט חייב עכ"פ ב"דינא זוטא", אלא דהק' מההיא דסנהדרין שמטעם דברי הרב היה הנחש פטור גם מדיני שמים, ותי' דשאני התם שחייב מטעם שעכ"פ גרם הריגת הנפש, וחייב מדיני שמים אפילו בלי דין שליחות. וכן מבואר בב"ק (קיט, א) וז"ל וכ"ת ה"מ היכא דקעביד בידיה אבל גרמא לא, ת"ש "אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים", וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים, אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להן מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

שוב מציין לדברי הרמב"ן (בראשית לז, כו) וז"ל הנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם, שאין עונש הגורם כעונש השופך דם, ובא יהודה עתה ואמר גם זה יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו, וכן הדבר באמת, וכענין שאמר הכתוב (ש"ב יב, ט) "ואותו הרגת בחרב בני עמון", ודינא רבא ודינא זוטא איכא ביניהו, ושניהם אמרו אמת. הרי לן להדיא שהרמב"ן מדמה ההיא דדינא רבא ודינא זוטא להא דחייב על גרם מיתה.